

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

โลกในศตวรรษที่ 21 มีผลกระทบต่อกิจกรรมชีวิตของคนในด้านต่างๆ ไม่เฉพาะในประเทศไทย แต่ส่งผลกับทุกๆ สังคมประเทศในโลก ผลกระทบที่เกิดขึ้น ส่งผลต่อทุกๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็น สังคม และประชากร เศรษฐกิจ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี สิ่งแวดล้อม การเมือง และแม้แต่ด้าน การศึกษาเองก็ได้รับผลกระทบเช่นกัน (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2550, หน้า 1; ไพฑูรย์ สินลารัตน์, 2553, หน้า 50)

ทรรศนะของนักวิชาการศึกษาต่างประเทศ เบอร์นี ทริลลิง (Bernie Trilling, 2008) ผู้อำนวยการสถาบันโอราเคิลศึกษา สหรัฐอเมริกา กล่าวไว้เช่นกันว่า “โลกของเราได้เปลี่ยนแปลงไปแล้ว อันเนื่องจากเทคโนโลยี การติดต่อสื่อสารในยุคของโลกาภิวัตน์ เครือข่ายการสื่อสาร การสื่อสารที่สะดวก รวดเร็ว ทุนนิยมและเศรษฐกิจโลก สิ่งเหล่านี้ส่งผลให้โลกในศตวรรษที่ 21 เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วในทุกๆ แห่งในโลก ส่งผลต่อทั้งชีวิตผู้คน การทำงาน และการเรียน เนื่องจากการศึกษาเป็นการเตรียมความพร้อมมนุษย์ทั้งในเรื่องที่เกี่ยวกับชีวิต และการทำงาน ฉะนั้น การศึกษาจะต้องเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสแห่งโลกในศตวรรษที่ 21 ด้วย และ สถาบันการศึกษาในอนาคต ก็จะเป็นแหล่งเตรียมความพร้อมให้กับผู้เรียน เพื่อจะรับมือกับโลกอนาคตในอีก 20 ปี นับจากนี้ไป” ดังนั้นสถาบันการศึกษาควรจัดการศึกษาที่เป็นการส่งเสริมให้ผู้เรียนได้รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง ดังที่ ไพฑูรย์ สินลารัตน์ (2553, หน้า 112) กล่าวว่า การจัดการศึกษาที่มีความหมายและมีคุณค่าต่อผู้เรียนจะเป็นการศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้รู้และเข้าใจชีวิตจริง เมื่อเรียนในสิ่งที่ป็นชีวิตจริง ก็ต้องเน้นที่กระบวนการ เพราะจะเป็นสิ่งที่อยู่ได้นาน โดยเฉพาะกระบวนการหาความรู้ เป็นการสอนให้ผู้เรียนได้รู้จักคิด และรู้จักรับมือกับการเปลี่ยนแปลงอย่างฉลาดพอกับสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

การจัดการศึกษาถูกยกให้เป็นกระบวนการในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณค่าก็ต้องมีแนวทางที่เปลี่ยนแปลงไปอันเป็นผลมาจากกระแสโลกาภิวัตน์ ไพฑูรย์ สินลารัตน์ (2553, หน้า 50) สรุปไว้อย่างชัดเจนว่า การอุดมศึกษาของไทยในกระแสโลกาภิวัตน์ ในรอบทศวรรษที่ผ่านมา เป็นการดำเนินการเพื่อตอบสนององกระแสโลกาภิวัตน์ โดยแบ่งได้เป็น 4 เรื่องหลัก อันได้แก่ การทำให้บัณฑิตไทยเป็นคนทันสมัย (Modernizing Thai Graduates) การทำให้ระบบ

อุดมศึกษาไทยเป็นการค้า (Commercializing Thai Higher Education System) การทำให้ระบบอุดมศึกษาจัดการได้ (Managerializing Thai Higher Education System) และการทำให้อุดมศึกษาไทยเป็นนานาชาติ (Internationalizing Thai Higher Education) ตลอดทศวรรษที่ผ่านมา ปรากฏการณ์ทั้ง 4 ในระบบการศึกษา ไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร นอกจากจะไม่ประสบความสำเร็จแล้วยังทำให้สังคมไทยมีปัญหาด้านสูญเสียเอกลักษณ์ และคุณค่าความดีงามของสังคมไทยไปอีกประการหนึ่งด้วย และถึงเวลาที่ต้องมีการทบทวน

นอกจากนี้ วิจารณ์ พานิช (2554) ประธานคณะกรรมการการอุดมศึกษายังได้บรรยายพิเศษ เรื่องทิศทางการพัฒนาอุดมศึกษาไทยในศตวรรษที่ 21: การยกระดับคุณภาพการศึกษาสู่ความเป็นเลิศ สรุปสาระสำคัญได้ว่า การเรียนรู้ในอุดมศึกษาควรจะกลับทางจากที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน กลับทางในที่นี้หมายความว่า แทนที่จะเน้นวิชาเป็นหลักในการจัดการเรียนรู้ ให้เน้นสิ่งที่เรียกว่าไตรรัตน์ หรือ แก้ว 3 ประการ เป็นหลักแทนวิชา แก้ว 3 ประการได้แก่ 1) แรงบันดาลใจ (inspiration) อุดมศึกษาต้อง มีทักษะในการสร้างแรงบันดาลใจ ให้ลูกศิษย์ หรืออย่างน้อยไม่ดับแรงบันดาลใจ 2) ฉันทะและทักษะ (skill) คือทั้งรักที่จะเรียน ใฝ่รู้ใฝ่เรียน ซึ่งเป็นสิ่งที่ปลูกฝังได้ แต่มหาวิทยาลัยอาจจะไม่ค่อยได้เอาใจใส่ 3) คุณธรรมจริยธรรม (morality) ที่นอกจากภายในไม่ใช่ไปสั่งสอน แต่จัดกระบวนการอย่างไรที่จะให้มีความมีคุณธรรมจริยธรรมงอกออกมาจากภายในของตัวเด็กเอง ฉะนั้นในการปฏิรูประบบการศึกษาในทศวรรษที่สอง คือ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2552 จึงจำเป็นที่จะต้องกลับมาทบทวนและกำหนดแนวทางในการพัฒนาคนให้ชัดเจนว่าสังคมไทยต้องการคนที่มีลักษณะเป็นอย่างไร และต้องมีการปรับเปลี่ยนในเชิงรุก คือ การเตรียมพร้อมในการปรับเปลี่ยนและพัฒนาครู ให้เป็นครูในโลกยุคใหม่ภายใต้บริบทที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว สถาบันที่ผลิตครูจำเป็นต้องเริ่มศึกษาแนวคิด ทิศทางการผลิตบัณฑิตที่จะออกไปประกอบวิชาชีพครูในอนาคต (ไพฑูรย์ สินลารัตน์, 2538, หน้า 8)

ยุคของการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง (พ.ศ. 2552-2561) ครู ถือเป็นบุคคลสำคัญในกระบวนการปฏิรูปการศึกษาเพราะเป็นด่านหน้าและกลไกสำคัญในการพัฒนาคุณภาพผู้เรียน และในสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลง จึงมีความจำเป็นต้องพัฒนาครูและเตรียมครูที่จะเข้าสู่วิชาชีพให้มีสมรรถนะสูง (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2551) หน่วยงานที่รับผิดชอบด้านการศึกษา โดยเฉพาะระดับอุดมศึกษาถือเป็นอีกหนึ่งตัวจักรสำคัญที่จะช่วยส่งเสริมและสนับสนุนการบรรลุวิสัยทัศน์ดังกล่าว สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.) ได้จัดทำกรอบแผนอุดมศึกษาระยะยาว 15 ปี (ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2551-2565) โดยมีเป้าหมายของกรอบแผนอุดมศึกษา คือ “ยกระดับคุณภาพอุดมศึกษาไทยเพื่อผลิตและพัฒนาบุคลากรที่มีคุณภาพสู่ตลาดแรงงานและ

พัฒนาศักยภาพอุดมศึกษาในการสร้างความรู้และนวัตกรรมเพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศในยุคโลกาภิวัตน์" ผลจากโลกาภิวัตน์ และ เทคโนโลยีที่ก้าวหน้า ทำให้วิถีชีวิตและวิถีการทำงานของบัณฑิตในอนาคตเปลี่ยนไป การเรียนรู้ศาสตร์เฉพาะทางทั้งวิชาชีพและวิชาการดังที่ดำเนินอยู่ในปัจจุบัน อาจไม่เพียงพอต่อความอยู่รอดและการแข่งขันของแรงงานในอนาคต (สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา, 2551)

นโยบายการขับเคลื่อนการปฏิรูปการศึกษาทศวรรษที่สองมุ่งสร้างคนไทยยุคใหม่ให้มีความรู้ ความดี และสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข ซึ่งหมายรวมถึงการจัดการศึกษาเพื่อให้คนไทยมีความพร้อมที่จะเป็นพลเมืองอาเซียนที่สามารถแข่งขันได้และอยู่ร่วมกับเพื่อนบ้านอย่างสันติสุข และในยุทธศาสตร์การผลิตและพัฒนากำลังคนของประเทศในช่วงการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง (พ.ศ. 2552-2561) สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ พบว่า ด้านคุณภาพของกำลังคน ยังขาดคุณลักษณะทั้งด้านความรู้และทักษะที่จำเป็น เช่น ทักษะด้านการสื่อสารทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ การใช้คอมพิวเตอร์ และความรู้ด้าน IT ความรู้ด้านการบริหารจัดการ ความรู้ในการประยุกต์ใช้ตัวเลข/ทักษะคำนวณขั้นพื้นฐาน เป็นต้น รวมทั้งขาดคุณลักษณะอื่นที่สำคัญ เช่น การคิดวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ การแก้ปัญหาในงาน การทำงานเป็นทีม ความรับผิดชอบในงาน ความซื่อสัตย์ ความอดทน ความขยัน มีวินัย ตรงต่อเวลา มีภาวะผู้นำ และยิ่งในปี พ.ศ. 2558 การก้าวเข้าสู่ประชาคมอาเซียนยังเป็นเหตุผลที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ทุกประเทศทั่วโลกต้องเร่งพัฒนากำลังคนให้มีคุณภาพเทียบมาตรฐานสากล ซึ่งในด้านของการศึกษา ได้กำหนดกรอบแนวทางการผลิตและพัฒนา กำลังคนที่มีคุณภาพ มีสมรรถนะและความรู้ ความสามารถโดยจัดให้มีการพัฒนาหลักสูตร การเรียนการสอนที่เน้นการฝึกปฏิบัติจริงเพื่อเรียนรู้ในงานอาชีพ และการฝึกหัดงานอาชีพ ซึ่งหัวใจของการผลิตกำลังคนอยู่ที่คุณภาพครู (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2554) เพราะ “ครู” ถือว่าเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณค่า เพราะมีความสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพของผู้เรียนให้สามารถเผชิญสถานการณ์ต่างๆ ได้ทั้งในปัจจุบันและอนาคต ทั้งยังนำสังคมไทยสู่สังคมแห่งการเรียนรู้และสามารถแข่งขันได้กับนานาประเทศ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2551)

รายงานสรุปผลการดำเนินงาน 9 ปี ของการปฏิรูปการศึกษา (2542-2551) โดยสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ เกี่ยวกับประเด็นปัญหาเรื่องการผลิตและพัฒนาครูที่สรุปได้ดังนี้ บัณฑิตครูศาสตร์/ศึกษาศาสตร์ บางส่วนจบแล้วไม่เป็นครู ทำให้มีการขาดแคลนครูทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ หลักสูตรการผลิตครูไม่สอดคล้องกับการปฏิบัติจริงซึ่งเกิดจากขาดการประสานงานระหว่างหน่วยผลิตและหน่วยใช้ครู ความศรัทธาต่อวิชาชีพครูมีน้อยทำให้คนดีคนเก่ง

ไม่ต้องการเป็นครูทำให้ขาดครูที่มีคุณภาพ นอกจากนี้ ครูบางส่วนยังขาดจิตสำนึก จิตวิญญาณ ความเป็นครู การพัฒนาครูเกิดความซ้ำซ้อน เนื่องจากขาดการประสานแผนในการพัฒนาครู ระหว่างหน่วยงานที่รับผิดชอบ สถาบันการศึกษามีบทบาทหน้าที่หลักในการเตรียมความพร้อมให้กับบุคลากรของโลกดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงที่เข้ามาในวิถีชีวิต เราไม่อาจปฏิเสธความเปลี่ยนแปลงของโลกได้ แต่เราต้องปรับวิธีการคิด ปรับกระบวนการทัศนเพื่อให้สามารถอยู่ได้อย่างมีความสุขในบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม หรือจากความคุ้นชินเดิมๆ ฉะนั้น สถาบันที่ทำหน้าที่ผลิตครูควรตระหนักถึงสิ่งเหล่านี้ เพื่อที่จะเตรียมครูให้ออกมาสู่สังคมในอนาคต โดยเฉพาะการเตรียมการในส่วนของหลักสูตรวิชาชีพครูซึ่งเป็นหลักสูตรที่มุ่งสร้างครูดี เป็นลักษณะของการเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม มีความรับผิดชอบต่อสังคม และมุ่งมั่นที่จะสร้างสังคมที่ดียิ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะว่าครูต้องไปสอนเด็กให้พัฒนาสังคมให้ดีขึ้นต่อไป (ไพฑูรย์ สินลารัตน์, 2538, หน้า 8) สอดคล้องกับ วิจารณ์ พานิช (2554) ที่กล่าวไว้ว่า หัวใจในการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ไม่ใช่การสอน แต่หัวใจอยู่ที่การเรียนรู้ ครูจึงยิ่งสำคัญกว่าเดิม เพราะต้องมีหน้าที่เป็นครูฝึกการทำงาน ของลูกศิษย์มากกว่าการสอนทั่วไป

การพัฒนาคุณภาพของบุคลากรด้านการศึกษาในอนาคตยังคงถูกให้ความสำคัญอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะเห็นว่าสะท้อนอยู่ในนโยบายการศึกษาในสมัยของรัฐบาลของนางสาว ยิ่งลักษณ์ ชินวัตร ที่เสนอต่อรัฐสภา เมื่อวันที่ 23 สิงหาคม 2554 กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า มีการปฏิรูปครู ยกฐานะครูให้เป็นวิชาชีพชั้นสูงอย่างแท้จริงโดยปฏิรูประบบผลิตครูให้มีคุณภาพทัดเทียมกับนานาชาติ และให้จัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาและอาชีวศึกษาให้มีความสอดคล้องกับตลาดแรงงานทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพโดยกระบวนการสร้างประสบการณ์ระหว่างเรียนอย่างเหมาะสม (สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2554, หน้า 27)

ปี 2554 เป็นปีแรกที่เข้าสู่การปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่ 2 และปัจจัยที่ขาดความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษานั้นอยู่ที่ครู ดังนั้น หัวใจของการพัฒนาคุณภาพของการศึกษา หรือคุณภาพของผู้เรียน คือ คุณภาพครู (อภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ, 2554) เพื่อสนองรับต่อนโยบาย การพัฒนาคุณภาพครู ดังนั้น จึงได้กำหนดกรอบมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษา (TQF: Thai Qualifications Framework for Higher Education) เพื่อเป็นทิศทางสำหรับการผลิตครูให้กับ สถาบันผลิตครูในประเทศไทยนำไปใช้พัฒนานิสิตครูให้เป็นผู้มีคุณลักษณะของบัณฑิต ที่พึงประสงค์ ตามกรอบมาตรฐานคุณวุฒิระดับปริญญาตรี สาขาครุศาสตร์และศึกษาศาสตร์ (หลักสูตรห้าปี) โดยได้กำหนดมาตรฐานผลการเรียนรู้ ไว้ 6 ด้าน ได้แก่ ด้านคุณธรรมจริยธรรม ด้านความรู้ ด้านทักษะทางปัญญา ด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและความรับผิดชอบ

ด้านทักษะการวิเคราะห์เชิงตัวเลข การสื่อสาร และการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ และด้านทักษะการจัดการเรียนรู้ ในโครงสร้างของหลักสูตร จะประกอบด้วยหมวดวิชาศึกษาทั่วไป (ไม่น้อยกว่า 30 หน่วยกิต) หมวดวิชาเฉพาะด้าน (วิชาชีพครู ไม่น้อยกว่า 46 หน่วยกิต และวิชาเอก ไม่น้อยกว่า 78 หน่วยกิต) และหมวดวิชาเลือกเสรี (ไม่น้อยกว่า 6 หน่วยกิต)

ภารกิจที่สำคัญนอกจากจะให้ความรู้ด้านทฤษฎีในชั้นเรียนแล้ว อีกส่วนที่สถาบันผลิตครู ต้องจัดให้กับนิสิตครูตามหลักสูตรคือการให้นิสิตออกฝึกประสบการณ์วิชาชีพ (ฝึกสอน) ซึ่งได้กำหนดจัดให้กับนิสิตในชั้นปีที่ 5 ในวิชาประสบการณ์ภาคสนามหรือการปฏิบัติการสอนในวิชาเอก ในระยะสองภาคการศึกษาปกติ รวมแล้วไม่น้อยกว่า 12 หน่วยกิต ตามโครงการสร้างหลักสูตร ซึ่งเป็นไปตามที่คุรุสภากำหนดเป็นเงื่อนไขเป็นเกณฑ์คุณสมบัติของผู้สำเร็จการศึกษา คณะครุศาสตร์/ศึกษาศาสตร์ และจะได้รับใบประกอบวิชาชีพครู (สำนักงานเลขาธิการคุรุสภา, 2550, หน้า 128) ฉะนั้น จึงถือได้ว่าการฝึกประสบการณ์วิชาชีพครูจึงเป็นส่วนที่สำคัญจำเป็น ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าการศึกษาในภาคทฤษฎี ดังที่นักวิชาการศึกษาหลายท่านได้กล่าวถึงความสำคัญ จำเป็นของการฝึกประสบการณ์วิชาชีพครูโดยสรุปได้ว่า การฝึกประสบการณ์วิชาชีพ เป็นเสมือน สะพานเชื่อมระหว่างการนำทฤษฎี ไปสู่การปฏิบัติ และเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติ จนเกิดทักษะทางวิชาชีพผ่านการฝึกประสบการณ์ อันจะนำไปสู่จุดหมายปลายทาง ได้แก่ การที่ผู้เรียนได้คิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาเป็น จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในบริบทจริง (วิชิต สุรัตน์เรืองชัย, ชลันดา พันธุ์พานิช และสาโรช บัวศรี, 2546 อ้างอิงใน อารี โสทธิพันธ์, 2540; พัทธนิย์ อรินยะศักดิ์, 2530)

ความมุ่งมั่นที่จะปรับปรุงและพัฒนากระบวนการผลิตครูสู่คุณภาพยิ่งปรากฏอย่างเด่นชัดอีกครั้ง เมื่อกระทรวงศึกษาธิการ ได้ประกาศให้ พ.ศ. 2554 เป็นปีคุณภาพครูเพื่อเร่งรัด การดำเนินการตามเป้าหมายในการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง เรื่อง การพัฒนาครู ตามนโยบาย 6 เดือน 6 คุณภาพ ของกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งเป็นที่ทราบโดยทั่วกันว่า ปัจจัยชี้ขาดความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษานั้นอยู่ที่ครู ดังนั้น หัวใจของการพัฒนาคุณภาพของการศึกษา หรือคุณภาพของผู้เรียน คือ คุณภาพครู (อภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ, 2554) ซึ่งสอดคล้องกับช่วงที่มีการปฏิรูป การศึกษาในทศวรรษที่สองอีกประการหนึ่งด้วย ยิ่งทำให้สถาบันการศึกษาเร่งหาแนวทางเพื่อที่จะ พัฒนาคุณภาพครู ทั้งที่กำลังศึกษาอยู่ และออกไปปฏิบัติหน้าที่แล้วอย่างเข้มข้น อาทิ การปรับปรุง หลักสูตรให้เข้าสู่เกณฑ์มาตรฐานหลักสูตรระดับอุดมศึกษา (TQF) ก็นับเป็นอีกบทบาทหน้าที่หนึ่งของสถาบันการอุดมศึกษาทั้งหลาย เช่นกัน

จากผลการประเมินคุณภาพการจัดการศึกษาของคณะครุศาสตร์/ศึกษาศาสตร์ 57 สถาบันอุดมศึกษาทั้งสอง พบว่าคณะศึกษาศาสตร์ ส่วนใหญ่อยู่ในระดับพอใช้เท่านั้น และส่วนใหญ่ยังมีปัญหาในเรื่องคุณภาพบัณฑิตและงานวิจัย ส่วนหลักสูตรการเรียนการสอนนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นวิชาครุมาก ถึงอย่างไร ยังพบว่าครูที่จบออกมาสอนได้ดี แต่ไม่สามารถตามวิทยาการและความก้าวหน้าได้ทัน (สมหวัง พิธิยานุวัฒน์, 2556) ด้วยตระหนักถึงความสำคัญของการพัฒนาคนในวิชาชีพครูอันจะเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศในอนาคต และการปลูกฝังคุณลักษณะความเป็นครูให้แก่บัณฑิตในขณะที่กำลังศึกษาในสถาบันนั้นเป็นช่วงเวลาที่เหมาะสมที่สุด ในการเตรียมความพร้อมทั้งความรู้และการปฏิบัติเพื่อให้เกิดคุณลักษณะของครูในศตวรรษที่ 21 โดยใช้กระบวนการฝึกประสบการณ์วิชาชีพที่เชื่อว่าจะเป็นกลยุทธ์ที่สำคัญอีกประการหนึ่งสำหรับสถาบันผลิตครูซึ่งต้องดำเนินการจัดประสบการณ์วิชาชีพเพื่อส่งเสริมให้นิสิตในที่สุดท้ายก่อนจะออกไปสู่วิชาชีพ

วรากรณ์ สามโกเศศ (2556) กล่าวในการเสวนาและการประชุมวิชาการนานาชาติ ภายใต้หัวข้อ “มองย้อนหลัง 120 ปี การฝึกหัดครูไทย : ทางออกในศตวรรษที่ 21” จัดขึ้นเมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน 2555 ณ หอประชุมพิฆเนศวร มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า “คุณภาพการศึกษาไม่มีทางแข่งหน้าคุณภาพครู ดังนั้น หัวใจสำคัญของการจัดการศึกษาที่มีคุณภาพจึงต้องให้ความสำคัญกับการพัฒนาครู โดยครูดีต้องมีความรู้ดี รักในอาชีพครู และมีจิตวิญญาณของความเป็นครู” และในตอนท้ายมีการกำหนดทิศทางการพัฒนาครูร่วมกันว่า จะต้องสร้างครูในประเทศให้เป็นครูที่ดีที่สุด

การที่จะสร้างและพัฒนาครูให้มีคุณลักษณะและทักษะที่ต้องการจำเป็นนั้น ต้องอาศัยระบบการผลิต หรือระบบการฝึกหัดครูที่มีคุณภาพ ในรายงานเพื่อการปฏิรูปการศึกษาของสำนักงานปฏิรูปการศึกษา ได้เสนอการเตรียมการปฏิรูประบบการผลิตและพัฒนาครูดี มีความรู้ และคุณธรรมก่อนการเข้าสู่วิชาชีพครู ซึ่งหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบในการผลิตครูต้องเตรียมให้กับนิสิตนักศึกษาที่กำลังจะออกไปฝึกประสบการณ์วิชาชีพ และต้องเป็นไปตามมาตรฐานวิชาชีพ ข้อบังคับคุรุสภาว่าด้วยมาตรฐานวิชาชีพและจรรยาบรรณวิชาชีพ พ.ศ. 2548 อันประกอบไปด้วยมาตรฐานวิชาชีพทางการศึกษา มาตรฐานความรู้และประสบการณ์วิชาชีพ มาตรฐานการปฏิบัติงาน มาตรฐานการปฏิบัติตน และที่จะขาดไม่ได้คือต้องคำนึงถึง คุณลักษณะ และทักษะที่จำเป็นสำหรับนิสิตฝึกประสบการณ์วิชาชีพครูในศตวรรษที่ 21 เพื่อสร้างความเข้มแข็งทางวิชาการ มีความแข็งแกร่ง อดทนต่ออุปสรรคและปัญหาต่างๆ ที่ต้องเผชิญในระหว่างการออกฝึกประสบการณ์วิชาชีพตลอดระยะเวลา 2 ภาคการศึกษา (1 ปี) ซึ่งกล่าวได้ว่าการฝึกประสบการณ์

วิชาชีพครูเป็นขั้นตอนสำคัญของกระบวนการผลิตครูที่จะเป็นการหล่อหลอมกล่อมเกลาคคน มาเป็นครู เป็นผู้ที่มีจิตสำนึกความเป็นครู มีความรู้ทางวิชาการ และสำนึกความเป็นคนที่อยู่ร่วมกับคนอื่นได้ในสังคม (สายพิน แก้วงามประเสริฐ, 2556)

ในงานวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนานิสิตครูของสหรัฐอเมริกา นำเสนอโดย Zeichner (2010) นำแนวคิดของ Bhabha (1994) นักวิจัยทางสังคมศาสตร์ที่นำทฤษฎีทวิปริตน์ (Hybridity Theory) มาใช้ในการพัฒนาวิชาชีพครู โดยการจัดประสบการณ์วิชาชีพครูให้กับมหาวิทยาลัย วิสคอนซิน ก่อนจะนำแนวทางดังกล่าวไปเป็นต้นแบบในการผลิตครูให้กับสถาบันการครูศึกษาของ มลรัฐวิสคอนซิน และมลรัฐวอชิงตัน ประเทศสหรัฐอเมริกา โดยมีการศึกษาในพื้นที่การเรียนรู้ใหม่ที่เรียกว่า พื้นที่ที่สาม (Third Space) ได้แก่ โอกาสในการมีส่วนร่วมของการทำงานของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการพัฒนาวิชาชีพครู ส่งเสริมให้การจัดประสบการณ์วิชาชีพมีความเข้มข้น การผสานความร่วมมือของ 3 ฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ สถาบันผลิต โรงเรียนร่วมพัฒนาวิชาชีพ และนิสิตครู การเรียนรู้ใหม่จากพื้นที่ที่สามจะเปิดโอกาสให้ครูพี่เลี้ยง อาจารย์นิเทศก์ และนิสิตครูได้ทำงานร่วมกันในบริบทและบทบาทหน้าที่ของครู ที่ ไม่เฉพาะด้านวิชาความรู้และเทคนิควิธีสอนหรือ ในภาคทฤษฎีที่นิสิตได้ศึกษามาแล้วตามโครงสร้างหลักสูตรเท่านั้น แต่ยังเป็นการแชร์และเชื่อมโยง ประสบการณ์ที่แต่ละฝ่ายมีอยู่ ในระหว่างการปฏิสัมพันธ์ในพื้นที่ที่เปิดกว้างสำหรับการเรียนรู้ จนเกิดการเรียนรู้ใหม่หรือประสบการณ์ใหม่ร่วมกัน นอกจากนี้ Susanne Gannon (2010, pp.21-28) กล่าวว่าพื้นที่ที่สาม เป็นพื้นที่ที่สำคัญที่จะพัฒนานิสิตครู ก่อนที่จะไปเป็นครู ลักษณะ การผสานความร่วมมือของ 3 ฝ่าย ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ที่สาม ที่เป็นส่วนสำคัญในการผลิตและพัฒนา วิชาชีพครู มี 3 ลักษณะ ได้แก่ 1) ให้ความคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาวิชาชีพครู (articulate) 2) ปลูกฝังคุณลักษณะครู (cultivate) 3) กระตุ้นการดำเนินกิจกรรมในการจัด ประสบการณ์วิชาชีพ (encourage)

การพัฒนาคุณลักษณะนิสิตในระดับอุดมศึกษา ซึ่งเป็นวัยผู้ใหญ่ตอนต้น มีทฤษฎี ที่นักพัฒนานิสิตนักศึกษานำมาใช้พัฒนานิสิตในระดับอุดมศึกษา และเป็นที่ยอมรับมากที่สุด ทฤษฎีหนึ่งคือ ทฤษฎีการพัฒนานิสิตนักศึกษา ทั้ง 7 ด้าน (Seven Vectors) ของ ชิกเกอร์ และไรเชอร์ (1993) ประกอบด้วย 1) การพัฒนาความสามารถ (Developing Competence) 2) การจัดการด้านอารมณ์ (Managing Emotions) 3) การพัฒนาจากความเป็นตัวของตัวเองไปสู่ การพึ่งพาอาศัยกัน (Moving Through Autonomy Toward Interdependence) 4) การพัฒนา สัมพันธภาพกับผู้อื่นอย่างมีวุฒิภาวะ (Developing Mature Interpersonal Relationships) 5) การสร้างเอกลักษณ์เฉพาะตน (Establishing Identity) 6) การพัฒนาเป้าหมาย (Developing

Purpose) 7) การพัฒนาความมีคุณธรรม (Developing Integrity) การพัฒนาความมีคุณธรรม ประกอบด้วย 3 ขั้นตอนที่มีลำดับซ้อนกันอยู่ คือ 7.1) ค่านิยมในด้านเกี่ยวกับมนุษย์จะเปลี่ยนจากการทำตามความเชื่อต่างๆ โดยอัตโนมัติไปสู่การรักษาความสมดุลระหว่างความสนใจของตนเองกับความสนใจของเพื่อนมนุษย์คนอื่นๆ 7.2) ค่านิยมเกี่ยวกับบุคคล เป็นการยอมรับค่านิยมและความเชื่อต่างๆ อย่างมีสติ ในขณะที่เดียวกันก็เคารพความคิดเห็นของผู้อื่น และ 7.3) การพัฒนาความเหมาะสม หมายถึง การประสานระหว่างค่านิยมส่วนตัวกับพฤติกรรมที่ต้องรับผิดชอบต่อสังคม

เมื่อศึกษาทฤษฎีการพัฒนานิสิตนักศึกษา ทั้ง 7 ด้าน สามารถสรุปได้ว่าทฤษฎีข้างต้นนี้เป็นการพัฒนาให้นิสิตเป็นผู้มีสติปัญญา และความสามารถด้านวิชาการ นอกจากนี้ ยังต้องส่งเสริมให้นิสิตมีสังคม อารมณ์ มีทัศนคติที่ดี มีการควบคุมที่ดีมีแรงจูงใจ และเปิดกว้าง จึงจะเป็นผู้ประสบความสำเร็จในการเรียนรู้ มีผู้นำทฤษฎีการพัฒนานิสิตนักศึกษา ทั้ง 7 ด้าน ไปใช้ในการพัฒนานิสิตระดับอุดมศึกษา อาทิ กมลชนก กำเนิดนวก (2550) ทำการวิจัย เรื่องการพัฒนาศักยภาพของนิสิตระดับปริญญาตรี ของมหาวิทยาลัยนเรศวรประจำปีการศึกษา 2550 ผลจากการวิจัย พบว่า นิสิตมหาวิทยาลัยนเรศวร มีการพัฒนาด้านการพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล สูงกว่าด้านอื่นๆ และมีการพัฒนาด้านความเป็นตัวของตัวเอง น้อยกว่า ด้านอื่นๆ ทุกด้าน ด้านการพัฒนาความเป็นตัวของตัวเอง ซึ่งหมายถึง ความคล่องตัว ความสามารถในการมีสภาพจิตที่มั่นคง แน่วแน่ มีความเสียสละ มีความเชื่อมั่น ช่วยเหลือตนเองทางด้านการเงินได้ สามารถตัดสินใจได้อย่างถูกต้อง มีจุดยืนของตัวเอง มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ตลอดจนสามารถดำเนินชีวิตให้อยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข จากผลการวิจัย สามารถยืนยันได้ว่าทฤษฎีดังกล่าวสอดคล้องเหมาะสมที่จะนำมาเป็นแนวคิดพื้นฐานสำหรับการส่งเสริมคุณลักษณะนิสิตครูให้เป็นผู้มีคุณลักษณะของครูในศตวรรษที่ 21

ดังที่กล่าวมาข้างต้นว่าปัญหาหนึ่งของกระบวนการผลิตและพัฒนาครูเกี่ยวข้องกับหลักสูตรการผลิตครูไม่สอดคล้องกับการปฏิบัติจริงซึ่งเกิดจากขาดการประสานงานระหว่างหน่วยผลิตและหน่วยใช้ครู ตลอดจนความทับซ้อน บทบาทหน้าที่ของหน่วยงานที่มีความเกี่ยวข้องกับการผลิตครู อันเนื่องมาจากการขาดการประสานงาน กับหน่วยงานหรือผู้เกี่ยวข้องกับระบบผลิตและพัฒนาครู เพื่อเป็นการลดช่องว่างความเข้าใจที่ไม่ตรงกัน และส่งเสริมการประสานความร่วมมือให้เกิดขึ้นในระดับกระบวนการผลิตครู จึงมีการเริ่มนำทฤษฎีทวิปริทัศน์ (Hybridity) และการเรียนรู้พื้นที่ที่สาม (Third Space) มาเป็นแนวทางสำหรับการแก้ปัญหาความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนโดยหันมาหาแนวปฏิบัติร่วมกัน

ทฤษฎีทวีปรีทัศน์ (Hybridity) และการเรียนรู้พื้นที่ที่สาม (Third Space) ที่ได้นำเสนอข้างต้น จะแสดงให้เห็นถึงการแสดงบทบาทของ 3 ฝ่าย ได้แก่ สถาบันผลิต โรงเรียนร่วมพัฒนาวิชาชีพ และนิสิตครู ในการผสมผสานความร่วมมือขับเคลื่อนให้นิสิตครูเกิดคุณลักษณะครูที่พึงประสงค์ การทำงานร่วมกันในลักษณะนี้ จะช่วยสร้างกระบวนการจัดประสบการณ์วิชาชีพครูให้มีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น และการเรียนรู้ในพื้นที่ที่สามที่เป็นพื้นที่การเรียนรู้ใหม่นั้นคือ การแสวงหาแนวทางการพัฒนาคุณลักษณะของนิสิตให้เป็นผู้มีคุณลักษณะครูในศตวรรษที่ 21 จากพลังความร่วมมือ ที่จะนำไปสู่เป้าหมายเดียวกัน เมื่อนำมาพิจารณาร่วมกับทฤษฎีการพัฒนานิสิตนักศึกษาทั้ง 7 ด้าน (Seven Vectors) ของ ซิกเกอร์ และไรเซอร์ ดังที่เสนอรายละเอียดแล้วข้างต้น พบว่ามีจุดร่วมที่มุ่งพัฒนาไปในทิศทางเดียวกันคือ การพัฒนานิสิตครูให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ที่ครอบคลุม ด้านทักษะทางปัญญา ด้านการประพฤติและการปฏิบัติตน และการเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับบุคคลอื่นในสังคมที่เปลี่ยนแปลงได้อย่างมีความสุข

ฉะนั้น การส่งเสริมให้นิสิตมีความพร้อมรับมือกับการเปลี่ยนแปลง และดำรงอยู่ได้อย่างมีความสุขในสังคมที่หลากวัฒนธรรม แต่ยังคงเอกลักษณ์ความเป็นตัวตนได้นั้น นิสิตจำเป็นต้องเรียนรู้ที่จะเข้าใจตนเอง รวมถึงบุคคลอื่น ซึ่ง แนวคิดจิตตปัญญาศึกษา ถูกนำมาเป็นแนวคิดหนึ่งในการจัดกิจกรรม เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระดับกระบวนการทัศน์ ซึ่งเกิดขึ้นจากการได้รับประสบการณ์ตรง ผ่านการทบทวน ไคร่ครวญ กล่าวได้ว่า การจัดกิจกรรมตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา เป็นการจัดกระบวนการเรียนรู้จากภายใน ทำให้ได้มาซึ่งความรู้จากประสบการณ์และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในตนเอง ตระหนักเห็นคุณค่าของความเป็นมนุษย์ เรียนรู้ที่จะรักเรียนรู้ในการเข้าถึงความจริง เรียนรู้ที่จะยอมรับความหลากหลายทางความคิดมากขึ้น นำไปสู่ความตั้งใจที่จะทำประโยชน์เพื่อผู้อื่น ซึ่งเป็นการพัฒนาคุณลักษณะภายในที่ถาวรของผู้เรียน (ประเวศ วะสี, 2549; วิจักขณ์ พานิช, 2549; Hladis, 2005) นอกจากนี้ วิจักขณ์ พานิช (2550, หน้า 18) ได้ให้ความหมายของจิตตปัญญาศึกษา ว่าหมายถึงกระบวนการเรียนรู้ด้วยใจอย่างไคร่ครวญ โดยเน้นที่กระบวนการเรียนรู้ที่ได้ความรู้จากประสบการณ์ และกระบวนการเพราะความรู้ที่แท้จริงคือ ประสบการณ์ทุกอย่างรอบตัว และเพิ่มการไคร่ครวญด้วยใจจะเพิ่มสัมผัสถึงคุณค่าและความงาม และการเรียนรู้ด้วยใจ จากการศึกษาแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา พอสรุปได้ว่า เป็นเทคนิคในการจัดกิจกรรมกระบวนการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ เพื่อนำไปสู่การเข้าใจตนเอง ก่อให้เกิดความรู้ทางปัญญาที่เชื่อมโยงระหว่างกาปฏิบัติตามกิจกรรมตามแนวจิตตปัญญาศึกษานำไปสู่การเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานในตนเองอย่างลึกซึ้ง เป็นการพัฒนาในระดับจิตวิญญาณ โดยสามารถสังเกตการเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรม และเจตคติจากการสะท้อนด้วยวิธีสะท้อน

สิ่งที่ได้เรียนรู้ (Reflection) ผ่านการทำงานศิลปะ การเขียนอิสระ (Free writing) กิจกรรมสะท้อนสิ่งที่ได้เรียนรู้ในรูปแบบอื่นที่แตกต่างไป ซึ่งกิจกรรมสะท้อนการเรียนรู้เป็นขั้นตอนสำคัญของการจัดกิจกรรมตามแนวคิดปัญญาศึกษา เพราะสิ่งที่ได้สะท้อนออกมาแล้วแต่ผ่านการทบทวน และใคร่ครวญมาอย่างลึกซึ้ง สอดคล้องกับ ประเวศ วะสี (2550, หน้า 93) ที่กล่าวไว้ว่า เมื่อมนุษย์ก้าวเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 ซึ่งเป็นยุคสมัยที่สังคมเน้นหนักไปทางวัตถุนิยมและบริโภคนิยม ส่งผลให้มนุษย์ห่างจากการพัฒนาด้านจิตวิญญาณ ซึ่งความสุขทางด้านจิตวิญญาณทำให้มนุษย์เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เป็นเพราะพัฒนาการด้านจิตวิญญาณเป็นเครื่องมือของมนุษย์ที่จะเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 อาจกล่าวได้ว่าการพัฒนามิติด้านจิตวิญญาณเป็นเรื่องสำคัญที่มนุษย์ต้องศึกษาและพัฒนาเนื่องจากจิตวิญญาณจะเป็นแรงสละสลวยเข้ามาได้ด้วยกัน

จากเหตุผลที่กล่าวมาแล้ว ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะวิจัยและพัฒนารูปแบบการจัดประสบการณ์วิชาชีพครูเพื่อส่งเสริมคุณลักษณะครูในศตวรรษที่ 21 โดยมุ่งหวังเป็นอีกทางเลือกหนึ่งของการส่งเสริมและพัฒนาบุคลากรให้มีคุณภาพเพื่อเตรียมเข้าสู่วิชาชีพครูเพื่อรองรับกับบริบทสังคมโลกที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ตลอดจนเพื่อเตรียมผลิตบัณฑิตเข้าสู่วิชาชีพให้มีคุณลักษณะที่จะสามารถดำรงตนอยู่ในสังคมที่เปลี่ยนแปลง ได้อย่างมีความสุข พร้อมรับการแข่งขันได้ในอนาคต ซึ่งเป็นไปในทิศทางเดียวกับเจตนารมณ์ในประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่องมาตรฐานการอุดมศึกษา ที่ระบุไว้ อย่างชัดเจนประการหนึ่งว่า บัณฑิตระดับอุดมศึกษา เป็นผู้มีความรู้ มีคุณธรรม จริยธรรม มีความสามารถในการเรียนรู้ และพัฒนาตนเอง สามารถประยุกต์ใช้ความรู้ เพื่อดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุขทั้งทางร่างกายและจิตใจ มีความสำนึกและความรับผิดชอบต่อในฐานะพลเมืองและพลโลก (สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา, 2553, หน้า 1)

คำถามของการวิจัย

1. คุณลักษณะของครูในศตวรรษที่ 21 และกระบวนการจัดประสบการณ์วิชาชีพครูควรมีองค์ประกอบอะไรบ้าง
2. รูปแบบการจัดประสบการณ์วิชาชีพครูเพื่อส่งเสริมคุณลักษณะครูในศตวรรษที่ 21 ควรมีกระบวนการอย่างไร มีองค์ประกอบอะไรบ้าง และมีความเหมาะสมหรือไม่อย่างไร
3. ผลการทดลองใช้กิจกรรมในรูปแบบการจัดประสบการณ์วิชาชีพครูเพื่อส่งเสริมคุณลักษณะครูในศตวรรษที่ 21 มีผลเป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อวิจัยและพัฒนา รูปแบบการจัดประสบการณ์ วิชาชีพครูเพื่อส่งเสริมคุณลักษณะครูในศตวรรษที่ 21 และมีวัตถุประสงค์เฉพาะ คือ

1. เพื่อศึกษาคุณลักษณะของครูในศตวรรษที่ 21 และกระบวนการจัดประสบการณ์ วิชาชีพครู
2. เพื่อพัฒนาและตรวจสอบรูปแบบการจัดประสบการณ์วิชาชีพครูเพื่อส่งเสริม คุณลักษณะครูในศตวรรษที่ 21
3. เพื่อทดลองใช้กิจกรรมปฐมนิเทศในรูปแบบการจัดประสบการณ์เพื่อส่งเสริม คุณลักษณะครูในศตวรรษที่ 21 ในกิจกรรมเตรียมความพร้อมก่อนออกฝึกประสบการณ์วิชาชีพครู

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการพัฒนารูปแบบการจัดประสบการณ์วิชาชีพครูเพื่อส่งเสริม คุณลักษณะครูในศตวรรษที่ 21 ผู้วิจัยแบ่งขอบเขตการวิจัยออกเป็น 3 ขั้นตอน ตามกระบวนการ วิจัยและพัฒนา ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาคุณลักษณะของครูในศตวรรษที่ 21 และการจัดประสบการณ์ วิชาชีพครู โดยมีการดำเนินการ คือ

1. ศึกษาเอกสาร ตำรา ผลการวิจัย เกี่ยวกับคุณลักษณะของครูในศตวรรษที่ 21 กระบวนการจัดประสบการณ์วิชาชีพครูของสถาบันผลิตครู คุณลักษณะครูในศตวรรษที่ 21 และ สมรรถนะการเป็นครูในศตวรรษที่ 21

ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี ผลงานวิจัยต่างๆ จากเอกสารตำรา และข้อมูล สารสนเทศที่สืบค้นที่เกี่ยวข้องกับการจัดประสบการณ์วิชาชีพครูในประเด็นต่อไปนี้ ความสำคัญ จุดมุ่งหมายและกระบวนการฝึกประสบการณ์วิชาชีพครู คุณลักษณะของครูในศตวรรษที่ 21

2. ศึกษาคุณลักษณะของครูในศตวรรษที่ 21 องค์ประกอบ และกระบวนการจัด ประสบการณ์วิชาชีพครู ในสถาบันอุดมศึกษาของไทยและต่างประเทศ

ผู้วิจัยดำเนินการศึกษาคุณลักษณะของครูในศตวรรษที่ 21 องค์ประกอบ และ กระบวนการจัดประสบการณ์วิชาชีพครู ในสถาบันผลิตครูในประเทศไทย และต่างประเทศ โดยมุ่ง ศึกษาเกี่ยวกับ การจัดประสบการณ์วิชาชีพครู อาทิ กระบวนการ ผลิตผล โดยการวิเคราะห์ข้อมูล จากเอกสาร ข้อมูลสารสนเทศต่างๆ เกี่ยวกับ แนวคิด รูปแบบ กระบวนการ ลักษณะการจัด ประสบการณ์วิชาชีพครูของสถาบันผลิตครูทั้งในและต่างประเทศ

ขอบเขตด้านเนื้อหา

มุ่งศึกษาเกี่ยวกับคุณลักษณะของครูในศตวรรษที่ 21 องค์ประกอบ กระบวนการจัด
ประสบการณ์วิชาชีพครู ได้แก่ จุดมุ่งหมายของการจัดประสบการณ์วิชาชีพครู กระบวนการในการ
จัดประสบการณ์วิชาชีพครู การพัฒนาคุณลักษณะของครู

ขอบเขตด้านแหล่งข้อมูล

สำหรับการดำเนินกิจกรรมลำดับที่ 1.1-1.2

ผลงานวิจัยต่างๆ จากเอกสารตำรา และข้อมูลสารสนเทศที่สืบค้นได้ที่เกี่ยวข้อง
กับการจัดประสบการณ์วิชาชีพครูในประเด็นต่อไปนี้ ความสำคัญ จุดมุ่งหมายของการ
ฝึกประสบการณ์วิชาชีพครู กระบวนการจัดประสบการณ์วิชาชีพครู และคุณลักษณะของครู
ที่พึงประสงค์

เอกสาร บทความ งานวิจัยจากสถาบันระดับชาติและนานาชาติ ที่มุ่งศึกษาคุณลักษณะ
ของครูในศตวรรษที่ 21 องค์ประกอบ กระบวนการจัดประสบการณ์วิชาชีพครู โดยเน้นเสริมสร้าง
คุณลักษณะของคน และครูในศตวรรษที่ 21 โดยมีกรอบประเด็นในวิเคราะห์ ได้แก่คุณลักษณะของ
ครูในศตวรรษที่ 21

ขอบเขตด้านตัวแปร

ตัวแปรที่ศึกษา ได้แก่ คุณลักษณะครูในศตวรรษที่ 21 องค์ประกอบ เป้าหมาย และ
กระบวนการจัดประสบการณ์วิชาชีพครู ตั้งแต่ชั้นปีที่ 1-5

ขั้นตอนที่ 2 พัฒนาและตรวจสอบรูปแบบการจัดประสบการณ์วิชาชีพครูเพื่อส่งเสริม
คุณลักษณะครูในศตวรรษที่ 21

ขอบเขตด้านเนื้อหา

ข้อมูลที่ได้จากการสังเคราะห์ตำรา เอกสาร งานวิจัย และข้อมูลสารสนเทศ ที่เกี่ยวกับ
คุณลักษณะของครูในศตวรรษที่ 21 องค์ประกอบของรูปแบบการฝึกประสบการณ์วิชาชีพครู ตั้งแต่
ชั้นปีที่ 1-5

ขอบเขตด้านแหล่งข้อมูล

กลุ่มที่ 1 กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 คน ได้แก่

1. นักวิชาการ ทางการศึกษา หรือเป็นผู้มีบทบาทอันเป็นที่ยอมรับในการเสนอแนะ
เชิงนโยบายเพื่อการผลิตครูของประเทศไทย จำนวน 1 คน
2. ผู้แทนจากสมาคมบัณฑิตคณะครุศาสตร์/ศึกษาศาสตร์แห่งประเทศไทย มีประสบการณ์
ในการบริหารจัดการ/กำหนดนโยบายการผลิตครู จำนวน 1 คน
3. ผู้บริหารคณะครุศาสตร์/ศึกษาศาสตร์ จำนวน 1 คน

กลุ่มที่ 2 กลุ่มผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 8 คน ได้แก่

1. คนบดี หรือ อดีตคนบดี คณะครุศาสตร์ / ศึกษาศาสตร์ 4 คน
2. ผู้บริหาร หรือรองคนบดีที่ได้รับมอบหมายให้กำกับดูแลการฝึกประสบการณ์วิชาชีพครู ของคณะครุศาสตร์ / ศึกษาศาสตร์ 2 คน
3. อาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิในระดับบัณฑิตศึกษา ด้านหลักสูตรและการสอน 1 คน
4. อาจารย์ผู้มีประสบการณ์การจัดกิจกรรมพัฒนานิสิตครู ให้เกิดคุณลักษณะครูที่พึงประสงค์ 1 คน

กลุ่มที่ 3 กลุ่มคณาจารย์

กำหนดคุณสมบัติไว้ว่าเป็นคณาจารย์สังกัดคณะครุศาสตร์/ศึกษาศาสตร์ ที่รับผิดชอบการจัดประสบการณ์วิชาชีพครูของคณะครุศาสตร์/ศึกษาศาสตร์

ประชากร ได้แก่ กลุ่มคณาจารย์สังกัดคณะครุศาสตร์ / ศึกษาศาสตร์ ที่รับผิดชอบการจัดประสบการณ์วิชาชีพครู ในเขตภาคเหนือตอนล่าง 6 สถาบัน ได้แก่ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร และคณะศึกษาศาสตร์ ม.นเรศวร จำนวน 320 คน

กลุ่มตัวอย่าง

คณาจารย์สังกัดคณะครุศาสตร์/ศึกษาศาสตร์ ที่รับผิดชอบการจัดประสบการณ์วิชาชีพครู ที่รับผิดชอบการจัดประสบการณ์วิชาชีพครู ในเขตภาคเหนือตอนล่าง 6 สถาบัน ได้แก่ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร และคณะศึกษาศาสตร์ ม.นเรศวร จำนวน 122 คน ประมาณขนาดกลุ่มตัวอย่างโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป G* Power เวอร์ชัน 3.1.5 กำหนดค่า effect size เท่ากับ 0.30 ค่าความคลาดเคลื่อน ($\alpha =$ เท่ากับ 0.05) และค่า power เท่ากับ 0.95 ได้จำนวนกลุ่มตัวอย่าง 122 คน แต่เพื่อเป็นการเพิ่มอัตราการตอบกลับ และป้องกันการสูญหายของกลุ่มตัวอย่าง จึงส่งแบบสอบถามไป จำนวน 150 ฉบับ

ขอบเขตด้านตัวแปร

ความสอดคล้องและความเหมาะสมของรูปแบบการจัดประสบการณ์วิชาชีพครู

ขอบเขตด้านเนื้อหา

รูปแบบการจัดประสบการณ์วิชาชีพครูเพื่อส่งเสริมคุณลักษณะครูในศตวรรษที่ 21 มีองค์ประกอบ ดังนี้

1. ความเป็นมาของรูปแบบ
2. แนวคิดทฤษฎีพื้นฐาน

3. หลักการของรูปแบบ

4. วัตถุประสงค์

5. การจัดประสบการณ์วิชาชีพเพื่อส่งเสริมคุณลักษณะครูในศตวรรษที่ 21 ประกอบด้วย 4 ส่วน คือ

5.1 ขั้นตอน

5.2 เป้าหมาย

5.3 กิจกรรม

5.4 การประเมินผล

ขั้นตอนที่ 3 ทดลองใช้กิจกรรมปฐมนิเทศในรูปแบบการจัดประสบการณ์เพื่อส่งเสริมคุณลักษณะครูในศตวรรษที่ 21 ในกิจกรรมเตรียมความพร้อมก่อนออกฝึกประสบการณ์วิชาชีพครู

ขอบเขตด้านเนื้อหา

กิจกรรมปฐมนิเทศในรูปแบบการจัดประสบการณ์เพื่อส่งเสริมคุณลักษณะครูในศตวรรษที่ 21 ในกิจกรรมเตรียมความพร้อมก่อนออกฝึกประสบการณ์วิชาชีพครู

ขอบเขตด้านแหล่งข้อมูล

กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ นิสิตระดับปริญญาตรี ชั้นปีที่ 5 คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร ที่กำลังจะออกฝึกประสบการณ์วิชาชีพ ปีการศึกษา 2556 จำนวน 160 คน

ขอบเขตด้านตัวแปร

ตัวแปรต้น การจัดกิจกรรมเตรียมความพร้อม

ตัวแปรตาม ความพร้อมในการฝึกประสบการณ์วิชาชีพ

นิยามศัพท์

การจัดประสบการณ์วิชาชีพครู หมายถึง กระบวนการในการจัดกิจกรรม/โครงการ เพื่อส่งเสริมให้นิสิตเกิดคุณลักษณะของครูในศตวรรษที่ 21 ใน 3 ด้าน คือ ด้านความรู้ ความสามารถในสาขาวิชา ด้านการปฏิบัติตนและเห็นคุณค่าวิชาชีพครู และ ด้านสังคม พหุวัฒนธรรม โดยในกระบวนการจัดประสบการณ์จะมีบทบาทการผสมผสานความร่วมมือของ 3 ฝ่าย ได้แก่ สถาบันผลิต โรงเรียนร่วมพัฒนาวิชาชีพครู และนิสิตครู ในการดำเนินกิจกรรมเพื่อส่งเสริมให้นิสิตเกิดคุณลักษณะของครูในศตวรรษที่ 21 ในลักษณะของการผสมผสานความร่วมมือในลักษณะของระบบสนับสนุนการขับเคลื่อนกระบวนการจัดประสบการณ์ (Supportive system) มีบทบาทหน้าที่ คือ 1) ส่งเสริมสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมในการจัดประสบการณ์วิชาชีพ 2) ให้ความคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาวิชาชีพ ตลอดจนร่วมคิดแก้ไขกรณีเกิดอุปสรรค/ปัญหา 3) เต็มเต็ม

ความรู้ใหม่ และเสริมความรู้ที่มีอยู่เดิมให้แน่นยำ 4) ปฏิบัติงานที่เกื้อหนุนการทำงานซึ่งกันและกัน การขับเคลื่อนที่เกิดขึ้นภายในระบบ จะเริ่มด้วยการเปิดพื้นที่แห่งการเรียนรู้ การร่วมกำหนด เป้าหมาย (Statement of expectation) และการสร้างองค์ความรู้ใหม่ร่วมกัน องค์ความรู้ใหม่ที่ได้ จะเป็นกลวิธีในการส่งเสริมคุณลักษณะครูในศตวรรษที่ 21 ให้กับนิสิตครู ใน 3 ด้าน ประสพการณ์ ที่จัดให้กับนิสิตตั้งแต่ชั้นปีที่ 1-5 แบ่งออกเป็น 2 ระยะ ได้แก่ ระยะที่ 1 คือ ระยะก่อนออกฝึก ประสพการณ์ และระยะที่ 2 คือ ระยะการฝึกประสพการณ์

ระยะก่อนออกฝึกประสพการณ์ หมายถึง ช่วงเวลาสำหรับการจัดกิจกรรม/โครงการ เพิ่มจากการเรียนการสอนปกติในชั้นเรียน โดยจะจัดให้กับนิสิตตั้งแต่ชั้นปีที่ 1-4 เพื่อให้นิสิต ได้เรียนรู้ประสพการณ์ด้านวิชาชีพครู โดยการจัดประสพการณ์ที่มีความซับซ้อนจากน้อยไปมาก ขึ้นอยู่กับชั้นปีที่สูงขึ้น ในชั้นปีที่ 1 มีเป้าหมายให้นิสิตรู้จักวิชาชีพครูรอบด้าน ชั้นปีที่ 2 มีเป้าหมาย ส่งเสริมทักษะวิชาการและวิชาชีพ ชั้นปีที่ 3 มีเป้าหมาย สะท้อนประสพการณ์วิชาชีพ ชั้นปีที่ 4 มีเป้าหมายเรียนรู้บทบาทครูจากการปฏิบัติ สำหรับการส่งเสริมให้เกิดคุณลักษณะด้านความรู้ ความสามารถในการสาขาวิชา จะให้ความสำคัญกับบทบาทของผู้สอน ดำเนินการให้เป็นไปตาม การจัดการเรียนการสอนปกติ ในโครงสร้างหลักสูตร ทั้งวิชาเอก และวิชาชีพครู

ระยะการฝึกประสพการณ์ หมายถึง ช่วงเวลาสำหรับการจัดกิจกรรม/โครงการ เสริม ให้กับนิสิตในชั้นปีที่ 5 ก่อนที่จะออกฝึกประสพการณ์ในโรงเรียนร่วมพัฒนาวิชาชีพ เป็นระยะเวลา 1 ปีการศึกษา (ต่อเนื่อง) ระยะของการฝึกประสพการณ์ จะแบ่งช่วงการดำเนินการ ออกเป็น 3 ช่วง ได้แก่ ช่วงที่ 1 ปฐมนิเทศนิสิตก่อนออกฝึกประสพการณ์ ช่วงที่ 2 มัชฌิมนิเทศ ระหว่างฝึกประสพการณ์ และ ช่วงที่ 3 ปัจฉิมนิเทศหลังฝึกประสพการณ์

คุณลักษณะครูในศตวรรษที่ 21 หมายถึง ครูที่มีพฤติกรรมแสดงถึงเป็นผู้มีความรู้ ทักษะ และพฤติกรรมอันพึงประสงค์ เหมาะสมกับการประกอบวิชาชีพครู พฤติกรรมที่แสดงออก และสังเกตได้ใน 3 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านความรู้ความสามารถในสาขาวิชา 2) ด้านการปฏิบัติตนและ เห็นคุณค่าวิชาชีพครู และ 3) ด้านสังคมพหุวัฒนธรรม

ความรู้ความสามารถในสาขาวิชา หมายถึง ความรู้ ความเชี่ยวชาญในเนื้อหาวิชา เทคนิควิธีการถ่ายทอดความรู้ที่หลากหลาย ทักษะการคำนวณ ความสามารถในการวัดและ ประเมินผลที่หลากหลาย รู้จักและเข้าใจผู้เรียน ความสามารถในการพัฒนาหลักสูตร จัดทำ แผนการสอน กิจกรรม และประเมินผลที่สอดคล้องกับความแตกต่างระหว่างผู้เรียน

การปฏิบัติตนและเห็นคุณค่าวิชาชีพครู หมายถึง การเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ศิษย์ มีสัมพันธที่ดีระหว่างบุคคล ทำงานเป็นทีมได้ มีคุณธรรมจริยธรรม และจรรยาบรรณในวิชาชีพ

เป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ และใฝ่หาความรู้อยู่เสมอ รักและศรัทธาในวิชาชีพครู มีภาวะผู้นำทางวิชาการ และปฏิบัติตนตามนโยบาย ของหน่วยงาน

สังคมพหุวัฒนธรรม หมายถึง การอยู่ร่วมกับคนอื่น ๆ ที่มีความหลากหลายทั้งเชื้อชาติ ศาสนา สถาบัน สามารถปรับตัวได้ตามบริบทที่เปลี่ยนแปลง โดยมีความสามารถด้านการใช้ภาษา/ การสื่อสาร เลือกใช้เทคโนโลยีได้อย่างเหมาะสม รอบรู้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลง ทันสมัย ทันเหตุการณ์ มีความคิด และแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ และมีความสามารถในการบริหารจัดการ

รูปแบบการจัดประสบการณ์วิชาชีพครูเพื่อส่งเสริมคุณลักษณะครูในศตวรรษที่ 21 หมายถึง ขั้นตอนและแนวทางการจัดประสบการณ์วิชาชีพครูเพื่อส่งเสริมคุณลักษณะครูในศตวรรษที่ 21 อย่างเป็นระบบ ที่ประกอบด้วย 5 องค์ประกอบ คือ ความเป็นมาของรูปแบบ แนวคิดทฤษฎีพื้นฐาน หลักการของรูปแบบ วัตถุประสงค์ และการจัดประสบการณ์วิชาชีพ เพื่อส่งเสริมคุณลักษณะครูในศตวรรษที่ 21 โดยมุ่งส่งเสริมให้นิสิตเกิดคุณลักษณะครูในศตวรรษที่ 21 ใน 3 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านความรู้ความสามารถในสาขาวิชา 2) ด้านการปฏิบัติตนและเห็นคุณค่าวิชาชีพครู และ 3) ด้านสังคมพหุวัฒนธรรม การจัดประสบการณ์วิชาชีพครูเพื่อส่งเสริมคุณลักษณะครูในศตวรรษที่ 21 ประกอบด้วย 4 ส่วน ได้แก่ ขั้นตอน เป้าหมาย โครงการ/กิจกรรม และการประเมินผล มีรายละเอียด ที่จัดสำหรับนิสิตในแต่ละชั้นปี ดังนี้

ชั้นปีที่ 1 คือขั้นตอน: Professional Knowledge (PK) มีเป้าหมาย: รู้จักวิชาชีพครูรอบด้าน

ชั้นปีที่ 2 คือขั้นตอน: School Experience 1(SE1) มีเป้าหมาย: ส่งเสริมทักษะวิชาการ และวิชาชีพ

ชั้นปีที่ 3 คือขั้นตอน: School Experience 2 (SE2) มีเป้าหมาย: สะท้อนประสบการณ์ วิชาชีพ

ชั้นปีที่ 4 คือขั้นตอน: Field Experience (FE) มีเป้าหมาย: เรียนรู้บทบาทครูจากการ ปฏิบัติ

ชั้นปีที่ 5 คือขั้นตอน: Professional Preparation (PP) มีเป้าหมาย: เสริมความพร้อม วิชาการ และปลูกจิตวิญญาณความเป็นครู

ความเหมาะสม หมายถึง คุณภาพของรูปแบบที่พัฒนาขึ้น โดยผ่านการประเมินและ ตรวจสอบคุณภาพรูปแบบ โดยผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้เชี่ยวชาญ และคณาจารย์ผู้รับผิดชอบการจัด ประสบการณ์วิชาชีพครู สังกัดคณะครุศาสตร์/ศึกษาศาสตร์ ว่ารูปแบบการจัดประสบการณ์วิชาชีพ ครูเพื่อส่งเสริมคุณลักษณะครูในศตวรรษที่ 21 สมควรนำไปใช้ปฏิบัติได้จริงกับนิสิตคณะครุศาสตร์/ ศึกษาศาสตร์ เพื่อส่งเสริมคุณลักษณะครูในศตวรรษที่ 21 ใน 3 ด้าน คือ ด้านความรู้ความสามารถ ในสาขาวิชา ด้านการปฏิบัติตนและเห็นคุณค่าวิชาชีพครู และด้านสังคมพหุวัฒนธรรม

กิจกรรมการปฐมนิเทศนิสิตฝึกประสบการณ์วิชาชีพ หมายถึง มวลกิจกรรมเสริมประสบการณ์ที่จัดสำหรับนิสิตชั้นปีที่ 5 ที่กำลังจะออกฝึกประสบการณ์วิชาชีพ ส่งเสริมคุณลักษณะครูในศตวรรษที่ 21 ให้กับนิสิตครู กิจกรรมที่จัดขึ้นครอบคลุมทั้งการส่งเสริมคุณลักษณะนิสิตในด้านความรู้ความสามารถในสาขาวิชา เป็นไปตามตามมาตรฐานวิชาการและวิชาชีพที่คุรุสภากำหนด กิจกรรมที่จัดประกอบด้วย ส่วนของการบรรยายและฝึกปฏิบัติเรื่องการทำวิจัยในชั้นเรียน และการจัดทำแผนการเรียนรู้ ซึ่งเป็นการเตรียมความพร้อมด้านมาตรฐานวิชาการ ส่วนการเตรียมความพร้อมตามมาตรฐานวิชาชีพ จะเป็นการจัดกิจกรรมโดยใช้กระบวนการตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา เพื่อปลูกจิตวิญญาณความเป็นครู ให้ตระหนักถึงความสำคัญและคุณค่าวิชาชีพครู มุ่งส่งเสริมคุณลักษณะครูในศตวรรษที่ 21 ด้านการปฏิบัติตนและเห็นคุณค่าวิชาชีพครู และด้านสังคมพหุวัฒนธรรม

การสะท้อนสิ่งที่ได้เรียนรู้ หมายถึง การประเมินผลการเรียนรู้ หรือสิ่งที่ตนเองได้เรียนรู้ผ่านการทบทวน และใคร่ครวญอย่างลึกซึ้ง ภายหลังจากการที่นิสิตได้ร่วมกิจกรรมตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา การประเมินด้วยการสะท้อนสิ่งที่ได้เรียนรู้ สามารถกระทำได้โดยวิธีการพูด การเขียน การวาดภาพเชิงสัญลักษณ์ หรือการทำงานศิลปะใดใด แล้วสามารถอธิบายเชื่อมโยงกับความรู้สึก ความนึกคิดที่มีต่อสิ่งที่เกิดขึ้นจากการเข้าร่วมกิจกรรม

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้รูปแบบการจัดประสบการณ์วิชาชีพครูเพื่อส่งเสริมคุณลักษณะครูในศตวรรษที่ 21 ที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลง และเป็นการเตรียมความพร้อมรับการแข่งขันระดับสากลในอนาคต
2. ได้รูปแบบการจัดประสบการณ์วิชาชีพครูเพื่อส่งเสริมคุณลักษณะครูในศตวรรษที่ 21 ที่ได้จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ สามารถนำไปใช้เป็นข้อมูลประกอบการตัดสินใจเชิงนโยบายในการปรับปรุงรูปแบบการฝึกประสบการณ์วิชาชีพแก่นิสิตครูศาสตร์/ศึกษาศาสตร์ในสถาบันอุดมศึกษา
3. เพื่อเสนอเป็นแนวทางในการพัฒนารูปแบบการฝึกประสบการณ์วิชาชีพครูในศตวรรษที่ 21